

Izvirni znanstveni članek (1.01)
BV 72 (2012) 1, 101–112
UDK: 329.71(497.12)''19'':272
Besedilo prejeto: 10/2011; sprejeto: 01/2012

Iztok Mozetič

Kongresi Osvobodilne fronte in katoliška Cerkev

Povzetek: Po drugi svetovni vojni so na kongresih slovesno proslavljali ustanovitev Osvobodilne fronte (OF), ki je bila enovita organizacija brez koalicijske zasnove. Sama zase se je izrekla, da je edini politični predstavnik za vso Slovenijo. Za Komunistično partijo Slovenije (KPS) je bila OF sredstvo za izvajanje njene politike. Razprava predstavlja odnos OF do Cerkve po drugi svetovni vojni na deklarativni ravni. Prizadevanja so šla v smeri, da bi imeli ti kongresi velik vpliv na javno mnenje v Sloveniji. Na treh kongresih OF so se udeleženci, med njimi tudi duhovniki, dotaknili katoliške Cerkve. Vse se je vrtelo okrog tega, kdo od katoličanov sprejema OF in ljudsko oblast in kdo ju zavrača, to pa je pomenilo isto kakor narodno izdajstvo.

Ključne besede: katoliška Cerkev, Osvobodilna fronta, kongres, ciril-metodijsko društvo, Socialistična zveza delovnega ljudstva

Abstract: **Congresses of the Liberation Front and the Catholic Church**

After the Second World War, congresses celebrated the founding of the Liberation Front (*Osvobodilna fronta, OF*), which was established as the Anti-Imperialist Front on 26 April 1941. At the time, the Liberation Front was a uniform organisation without any signs of coalition. It called itself the only political representative of whole Slovenia. The Communist Party considered the Liberation Front as a means of carrying out its policy. The congresses were supposed to considerably influence the public opinion in Slovenia. At the three congresses of the Liberation Front, the participants, among them also priests, also discussed the Catholic Church. Everything was about which Catholics accepted the Liberation Front and the rule of the people and who rejected it, which was considered treason against the people.

Key words: Catholic Church, Liberation Front, congress, Cyril and Methodius Society of Slovenian Priests, Socialist Alliance of Working People

Konec aprila 1941 je bil v Ljubljani po naročilu KPS v vili Josipa Vidmarja¹ sestanek, kamor so bile povabljene skupine, s katerimi je KPS tesno sodelovala in so bile zastopane v »Združenju prijateljev Sovjetske zveze«: krščanski socialisti, telovadno združenje Sokol in levi intelektualci; ti so pozneje veljali kot ustanovna združenja. Razpravljali so o stanju, vendar niso nič točnega določili, sprejet pa je bil predlog, naj KP razglasi ljudem Protiimperialistično fronto (PIF) kot novo politično organizacijo. Datum – 26. ali 27. april – ni popolnoma jasen (Griesser - Pečar 2004, 121). Z nemškim napadom na Sovjetsko zvezo dne 22. junija se je PIF preimenovala v OF, vendar z vidika ideološke usmerjenosti ni bilo razlike med PIF in OF. Bojan Godeša je mnenja, da se je najprej govorilo o OF, pozneje pa se je našel izraz PIF (Žužek 2011). Prvotnim skupinam so se pridružile še druge in vse skupaj so sestavljale vrhovni plenum. KPS je vstop v OF odbila tistim, ki so ji nasprotovali, oziroma jih je označila kot sovražnike. Naloga OF je bila, da sprejme odločitev centralnega komiteja KPS. Konec julija je bil ustanovljen Izvršni odbor (IO). Dne 16. septembra je v Ljubljani vrhovni plenum sprejel sklep, da se preimenuje v Slovenski narodnoosvobodilni odbor, in se oklical za vrhovno oblast na slovenskem ozemlju. Med drugim je bil sprejet odlok »o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja«, s katerim so ukrepali proti tistim, ki se niso zavezali OF. Tako je bil na primer izvršen atentat na Lamberta Ehrlicha² (Deželak - Barič 2002, 351). Na drugem zasedanju SNOO dne 1. novembra so programsko poglobili določbe v sedmih točkah, v katerih je bila poudarjena oborožena akcija proti okupatorju kot izhodišče za osvoboditev Slovencev v okviru Jugoslavije, preoblikovanje slovenskega narodnega značaja, medsebojna lojalnost skupin v OF, ki bo prevzela oblast po vojni in uvedla ljudsko demokracijo. Dne 21. decembra sta bili dodani še dve točki: o notranji ureditvi Slovenije po vojni in o narodni vojski. Tako ljubljanski škof Rožman³ (Čipić Rehar idr. 2009, 29) kot lavantinski škof Tomažič⁴ (Mlakar 2008, 323) sta odklanjala sodelovanje z OF, prav tako tudi meščanske stranke in ban Marko Natlačen⁵ (Godeša 2011, 300), na Primorskem pa krščanski socialci (Pelikan 2002, 553) zaradi prevlade in vodstva KPS. Z Dolomitsko izjavo, podpisano dne 1. marca 1943, je KPS izločila druge nekomunistične skupine v OF. Februarja 1944 se je SNOO preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS), ki je prenehal obstajati z izvolitvijo ustavodajne skupščine LRS dne 27. oktobra 1946. Vse to dogajanje je po vojni vplivalo na ravnanje OF na kongresih.

¹ Josip Vidmar (Ljubljana, 14. 10. 1895 – Ljubljana, 11. 4. 1992), politik, kritik, prevajalec, esejist, predsednik IOOF Slovenije (1943–1953), predsednik SNOS (1944–1946), predsednik prezidija LS LRS (1945–1952).

² Lambert Ehrlich (Žabnice, Italija, 18. 9. 1878 – Ljubljana, 26. 5. 1942), profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani, duhovni vodja akademskega društva Straža.

³ Gregorij Rožman (Dolinčice, Avstrija, 9. 3. 1883 – Cleveland, ZDA, 16. 11. 1959), profesor moralne teologije in kanonskega prava. Leta 1929 je bil posvečen za škofa pomočnika ljubljanskemu škofu, vodstvo škofije pa je prevzel leto pozneje. Dne 5. 5. 1945 se je umaknil v Avstrijo, kjer so ga angleške oblasti konfinirale v Celovcu. Leta 1948 je z ameriško pomočjo pobegnil v Salzburg, potem pa prek Švice v ZDA.

⁴ Ivan Jožef Tomažič (Miklavž pri Ormožu, 1. 8. 1876 – Maribor, 26. 2. 1949), leta 1928 je postal lavantinski pomožni škof, vodstvo škofije pa je prevzel leta 1933.

⁵ Marko Natlačen (Manče, 24. 4. 1886 – Ljubljana, 13. 10. 1942), politik, od septembra 1935 do aprila 1941 ban Dravske banovine.

Kongresi OF so potekali v Ljubljani. Na prvem kongresu v juliju 1945 sta delo vodila 135-članski glavni odbor (GO) z izvršnim odborom (IO) OF (predsednik je bil Josip Vidmar) in Sekretariat (sekretar je bil Boris Kidrič⁶, od junija 1946 dalje pa Miha Marinko⁷). Udeleženci so sprejeli razširitev temeljnih točk OF: združitev Slovencev v Demokratični federativni Jugoslaviji (DFJ), utrjevanje DFJ, ljudska demokracija in varovanje pridobitev narodnoosvobodilne borbe (NOB), utrjevanje enotnosti narodov v DFJ, naslonitev na Sovjetsko zvezo in vseslovenska enotnost, boj proti narodnemu izdajstvu, boj proti šovinizmu, skladen ustroj države, odprava tlačanstva, obnova države, pomembnost dela, izobrazba in kulturni razvoj, v zadnji točki pa je bilo poudarjeno, da ima OF edina pravico predstavljati slovenski narod. S temeljnimi organizacijskimi načeli je bilo določeno, da je pripadnik OF lahko postal vsak državljan, ki je pristal na program OF in se ni pregrešil proti narodni časti (Osvobodilna fronta Slovenije 1945, 3–13).

Formalno je OF postala del Ljudske fronte Jugoslavije (LFJ) na kongresu LFJ od 5. do 7. avgusta 1945. V OF so se vključile množične organizacije: Antifašistična fronta žensk Jugoslavije (AFŽ), Ljudska mladina Slovenije (LMS), Enotni sindikati. Vodilno vlogo v OF so imeli člani KP. Na drugem kongresu v aprilu 1948 si je OF prizadevala za uresničevanje prve petletke in za okrepitev delovanja organizacij na terenu. Vodstvo OF je ostalo nespremenjeno, povečalo se je število članov GO. S tretjim kongresom LFJ februarja 1949 je OF sprejela program KPJ za svojega. Ob 10-letnici ustanovitve OF je v aprilu 1951 potekal tretji kongres OF. Želel je okrepiti samoupravljanje in razvoj socialistične revolucije. Vodstvo je ostalo nespremenjeno, začela pa so se razhajanja z Edvardom Kocbekom. Na četrtem kongresu LFJ dne 25. 2. 1953 se je LFJ preimenovala v Socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL) Jugoslavije, pod tem vplivom pa se je OF preimenovala v SZDL Slovenije. Kongres aprila 1953 tako nosi naziv četrti kongres SZDL. Vodilno vlogo je še dalje imela Zveza komunistov. Odnos do katoliške Cerkve se ni spremenil.

1. Preprečiti izkoriščanje vere in Cerkve za narodno izdajstvo

Prvi kongres OF je potekal na zborovalnem prostoru v Tivoliju. Začel se je v nedeljo, 15. julija, s svečano otvoritvijo ob 10.30 in z uvodno besedo predsednika IOOF Josipa Vidmarja. Sledili so pozdravi delegacij in gostov. Popoldne je imel podpredsednik zvezne vlade DFJ in podpredsednik IOOF Edvard Kardelj⁸ govor o mednarodnem in notranjem političnem položaju in zgodovinskem mestu Osvo-

⁶ Boris Kidrič (Dunaj, 10. 4. 1912 – Beograd, 11. 4. 1953), politik, publicist, od maja do decembra 1945 predsednik Narodne vlade Slovenije, imel je zvezne funkcije v Beogradu: minister za industrijo, predsednik gospodarskega sveta, član politbiroja KPJ.

⁷ Miha Marinko (Rovte pri Trbovljah, 8. 9. 1900 – Ljubljana, 19. 8. 1983), politik, predsednik vlade LRS (1946–1953).

⁸ Edvard Kardelj - Krištof (Ljubljana, 27. 1. 1910 – Ljubljana, 10. 2. 1979), politik, publicist, podpredsednik vlade FLRJ (1946–1953), zunanji minister FLRJ (1948–1953).

bodilne fronte. Sledila je diskusija. V njej je msgr. Svetozar Rittig⁹ med drugim poudaril, da sta nastopila nov duh in nova zgodovina, da je maršal Tito največji človek po sv. Cirilu in Metodu. Poudaril je, da je bil Tito zmagovalac v vojni in da bo zmagovalac tudi pri obnovi države, pri ohranjanju miru in pri ustvarjanju boljših časov. Obžaloval je, da veliko duhovnikov ni našlo prave poti med NOB. Povedal je, da ni greh, če se narod bori za svobodo, in navedel primere iz Svetega pisma in iz zgodovine Cerkve: kako je Judita odsekala glavo Holofernu za obrambo svojega lastnega naroda, kako so se Makabejci borili za svobodo proti Antiohu, kako se je Ivana Arška borila proti Angležem. Enako je potekal med drugo svetovno vojno boj proti Nemcem. Večina duhovnikov iz Slovenije in iz Hrvaške je priznala, da je ta boj pravičen, zato so zmagali. Rittig je v tem videl božjo pomoč, »da smo zlo-mili vélikega Goljata«. Po njegovem nova oblast ni širila anarhistične svobode, ampak »svobodo, ki je velika in plemenita stvar in krepost«. Dodal je: »Ta svoboda, ki jo širi naša nova oblast, ne bo preganjala vere, one vere, ki je tradicija in svetinja slovenskega, hrvaškega naroda in vseh katoliških vernikov v tej novi državi.« Napovedal je sestanek škofov dne 15. avgusta v Zagrebu, kjer »se bo slišala veličina te narodno osvobodilne borbe«. In še povedal: »Zaključek tega sestanka, prepričan sem, bo tak, da bo pomenil pomirjenje vseh naših duš. Takšen bo položaj in potem se bo zgodilo ono veliko, kar se mora dogoditi, namreč, da bo ta verski mir bil tudi sila naše narodno osvobodilne fronte.« Sklenil je z mislijo o novem obdobju svobode (AS 537, t. e. 1, I. kongres OF, julij 1945).

Edvard Kocbek¹⁰ je v svojem govoru med drugim poudaril, da je slovenski narod katoliški narod in »da je ta dediščina neuničljiva, kakor je neuničljiv tisočletnih duh krščanstva v Evropi sploh«. Boj proti fašizmu je postal preizkušnja vseh katoličanov. Slovenski katoličani so se neenotno odzvali na dolžnost oboroženega odpora. V vodstvu slovenskih kristjanov se je pokazala kriza, in to ne »v verski obliki, čeprav je v globini posledica verske slabosti, marveč v družbeno politični obliki in v moralnem smislu«. Zaradi sebičnosti je vodstvo postalo »osrednja sestavina družbene in politične reakcije« in se je znašlo na »pozicijah fašističnega okupatorja« ter postalo »narodno izdajalsko«. Pod krinko obrambe vere so »prejeli od okupatorja orožje, začeli bratomorno pobijanje, spreminjali cerkve in trdnjave, župnišča v kasarne, razvili teror in fantastične laži«. Po Kocbekovem mnenju se je moralo tako zgoditi, kajti nastopil je čas družbenega in moralnega čiščenja. Katoličani v OF so že pred vojno napovedali boj proti politični špekulaciji, ki je hotela izrabljati vero. Potreben je »katolicizem, ki se bo omejil na svoj pravi verski obseg in izgubil vse verske in politične privilegije«. To bo koristno za novi red (AS 537, t. e. 1, I. kongres OF, govor E. Kocbeka, julij 1945).

V ponedeljek, 16. julija, je dopoldne Boris Kidrič predložil poročilo o delu OF in o njenih konkretnih nalogah. Poleg odnosa do predvojnih strank je prav posebej

⁹ Svetozar Rittig (Brod na Savi, 6. 4. 1873 – Zagreb, 21. 8. 1961), duhovnik, po vojni je bil v hrvaški vladi minister brez listnice in predsednik Komisije za verske zadeve.

¹⁰ Edvard Kocbek (Sv. Jurij ob Ščavnici, 27. 9. 1904 – Ljubljana, 3. 11. 1981), politik, pesnik, pisatelj, podpredsednik Prezidija LS LRS (1945–1952), podpredsednik IO OF in član Centralnega odbora LFJ (1945–1953).

obravnaval odnos OF do duhovnikov. Izpostavil je dejstvo, »da so poskušali preprečiti množični polet Osvobodilne fronte med našim ljudstvom, zlasti med našimi kmečkimi množicami s podtikanji o njenem 'protiverskem' značaju«. In nadaljeval s trditvijo, da OF nikoli ni imela protiverskega programa in da so v OF vedno sodelovali tudi katoličani. Nato je navedel, da je OF kmalu po nastanku v letu 1941 o tem obvestila vodstvo ljubljanske škofije, da so člani IOOF razpravljali z ugodnimi duhovniki in da nihče ni mogel OF ničesar očitati. Po njih je OF pozvala vse preostale duhovnike k sodelovanju. IOOF je poslal škofu Rožmanu dve pismi, na kateri ni dobil odgovora, pozneje je tudi krščanskosocialistična skupina poslala dve pismi in ni dobila odgovora. IOOF je še prosil škofa, naj sprejme tudi njegove predstavnike, in ni dobil odgovora. Vodstvo Cerkve je začelo gonjo proti OF. OF pa ni nikogar napadla samo zato, ker je bil katoličan ali duhovnik. »Res pa je, da je v narodno obrambnem boju, ko so začeli duhovniki denuncirati naše ljudi okupatorju in ko je začel velik del duhovščine vse huje hujskati in izkoriščati verska čustva proti Osvobodilni fronti, moralo pasti pod kroglo naše pravične justice tudi nekaj duhovnikov – narodnih izdajalcev.« Kidrič je potem poudaril, da je OF nenehno pozivala duhovnike, naj sodelujejo v boju za osvoboditev. Duhovniki, ki so prišli med partizane, niso imeli nobenih ovir za opravljanje verske oskrbe. Verski referent pri glavnem štabu Slovenije Metod Mikuž¹¹ je nekajkrat prosil škofa, naj pošlje nove duhovnike. IOOF je v letih 1942 in 1943 ponovno pisal škofu, prav tako mu je pisal Centralni komite KPS, a brez uspeha. Potem je Kidrič povedal, kako so leta 1943 v Turjaku zajeli več duhovnikov in bogoslovcev, kako so jih izpustili in kako so ti v Ljubljani ponovno pisali proti komunistom. Kidrič je še zatrdil, da vse to »lahko vsak čas dokažemo z vsem juridičnim pikolovstvom«. Nadaljeval je: »Ne zaradi vere in za vero, temveč zato, ker so se odtujili narodu, ker so bili povezani s protiljudskimi oblastniki, ker so bili povezani s protiljudsko in protidemokratsko reakcijo, ker so bili povezani s tujimi imperialističnimi interesi in ker so dejansko bili eksponent tujih imperialističnih interesov, so postali narodni izdajalci.« Zatrdil je še, da »zaradi njih tudi danes ne postavljamo med svoje Temeljne točke protiverskega programa in ne rušimo cerkva«, in poudaril: imajo moralno pravico in dolžnost, preprečiti, da bi se verska čustva in tudi Cerkev izkoriščali za narodno izdajstvo (Kidrič 1945, 13–17).

Popoldne je v diskusiji S. Rittig izpostavil pomen referata, posebej glede odnosa med narodom in Cerkvijo. Obžaloval je, da ni slovenskega duhovnika, ki bi o tem govoril. Spomnil je na nekatere duhovnike, ki so se trudili za svobodo jugoslovanskih narodov. To se je sedaj uresničilo: »Vedite vi, ki ste zgrešili pot, da mi partizanski duhovniki gremo pravo pot, da gremo po stopinjah svojih dedov.« Dodal je še, da je precej slovenskih duhovnikov delalo proti cerkvenemu pravu. »Obstoji kanon, ki pravi, da duhovnik, ki preliva kri svojega naroda, ne more več službovati kot duhovnik, roke, ki so morale lastno ljudstvo, ne morejo več krstiti.« In sklenil govor z mislijo, da ne more biti duhovnika, ki po Kidričevem govoru ne bi

¹¹ Metod Mikuž (Prečna, 22. 12. 1909 – Ljubljana, 9. 4. 1982), zgodovinar, po vojni izvoljen za zveznega poslanca, od leta 1947 dalje predaval zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

vstopil v NOB. Nekdanji verski referent 33. divizije NOV na Hrvaškem, Viktor Merc¹² (drugače navedeno Merza), je potrdil, kar je bilo povedano, in povedal, kako so se partizani zavzeli za duhovnike med vojno. Prihod duhovnika v NOV je v skladu s težnjami naroda, brez sebičnih namenov. Katoličani bodo toliko imeli, kolikor bodo podprli oblast in sodelovali z OF. V boju ni pomagal molitvenik, ampak »se orožje zbija iz rok z orožjem«. Svoje je dodal tudi Metod Mikuž, takrat verski referent Glavnega štaba Slovenije. Slovenski duhovniki so stopili na pot izdajalca Juda Iškarijota. Obsodbe vredna je klerikalna katoliška sredina, ki se ni udeležila NOB zaradi brezboštva. V komunističnih »političnih komisarijih smo mi partizanski duhovniki našli svoje najboljše sodelavce in svojo desno roko«. Poudaril je še, da partizanski duhovniki nimajo namena, odbijati duhovnike, ki želijo sodelovati in tako krepiti OF. Predsednica AFŽ Slovenije in članica IOOF Angelca Ocepek¹³ pa je povedala, da niso uspeli poskusi, z vero odtrgati ženske od političnega dela (AS 537, t. e. 1, Nadaljevanje prvega kongresa Osvobodilne fronte Slovenije v Ljubljani, julij 1945).

Sledila sta še dva govora in sprejetje razširitve temeljnih točk OF, ob koncu pa še volitve v GOOF, v IOOF in v tajništvo, volitve delegatov za kongres Jugoslovanske narodne fronte, razglas OF Slovenije in sklepna beseda Josipa Vidmarja.

2. Delo »protiljudske duhovščine«

Slovesno odprtje drugega kongresa OF je bilo dne 26. aprila 1948 z govorom, ki Sga je ob 16.30 imel predsednik IOOF Josip Vidmar. Sledili so pozdravi gostov. Naslednji dan je bil delovni del kongresa s poudarkom na političnem referatu sekretarja IOOF Miha Marinka. Med drugim je spregovoril o združevanju vsega, kar je reakcionarno. Še posebno nujno pa se mu je zdelo opozoriti na »pretkano in razkrojevalno delo reakcionarne duhovščine«, ki pomeni glavno oporo reakcije. Reakcionarna duhovščina je zaradi zlorabe verskih čustev kmečkih ljudi in zaradi popustljivosti organizacij OF najbolj nevarna. »Vsled zakonitosti našega družbenega razvoja, ki vodi vso reakcijo v isti enotni tabor, se reakcionarjem v črnih suknjah pridružuje vse, kar mrzi ljudsko oblast, pri njih iščejo 'moralno' oporo, nasvete in navodila za najrazličnejše načine rovarjenja v naši sredi.« Protiljudski del duhovščine je na čelu sovražnikov ljudske oblasti. Če bi imele organizacije OF to pred očmi, potem bi bili uspehi veliko večji. Tako pa so se preveč zanašale, da bo ljudska oblast preganjala vse, ki kršijo zakone, same pa niso dale potrebne pomoči oblasti. Navzoči so nato Marinku pritrdili s ploskanjem. Marinko je nato povedal še, da protiljudska duhovščina kriči v svet o preganjanju Cerkve in da širi laži. Po njegovem so dejstva drugačna: tisti, ki spoštujejo oblast, uživajo svobodo in celo pomoč. Politične organizacije so premalo pazljive na sovražno delovanje duhov-

¹² Viktor Merc (Sveta Trojica v Halozah, 9. 12. 1912), po vojni katehet v Brežicah, leta 1950 ekskomuniciran, nato se je civilno poročil.

¹³ Angelca Ocepek (Vevče, 3. 9. 1912 – Ljubljana, 31. 5. 1959), političarka, po vojni predsednica ženskih društev v Sloveniji.

nikov, čeprav je to domoljubna dolžnost vsakega člana OF. Ti duhovniki ne bodo nehali sami od sebe. »Njihov vatikanski center deluje s polno paro, da podpihuje in vodi vso to sovražno delovanje tudi pri nas, da grozi z izobčenjem in peklom vsakomur, ki se mu iz iskreno verskih in domoljubnih čustev gabi izpolnjevati ta peklenska navodila.« V nadaljevanju je Marinko poudaril, da se od prvega kongresa OF dalje stališča do Cerkve in do duhovnikov niso spremenila, le da bo sovražnik še bolj poskušal ovirati razvoj. Zato je naloga političnih organizacij, da osvobodijo »naše množice izpod slehernega političnega vpliva reakcionarne duhovščine«. Usposobiti jih je treba, »da bodo znale svojemu religioznemu članstvu jasno predočiti, v čem se politični reakcionarni vpliv duhovščine prepleta z verskim, da bo to članstvo zavrnilo in obsodilo tiste duhovnike, ki verska čustva izrabljajo v svoje sovražne politične namene«. Tako bo vpliv v glavnem onemogočen, je menil Marinko (Osvobodilna fronta Slovenije 1948, 10–12).

V razpravi je bilo še izpostavljeno delovanje imperialistov proti OF, ki so pritegnili tudi Vatikan in visoke cerkvene kroge; kako je veliko protiljudskih duhovnikov v spovednicah in s prižnic razbijalo enotnost OF, govorilo proti udarniškem delu in označevalo skrinjico OF za »hudičevo skrinjico«; da se v povezavi z reakcionarnimi duhovniki na vasi ni naredilo veliko; kako je OF odkrivala agente ameriškega imperializma, ki so bili po škofih Margottiju¹⁴ in Santinu¹⁵ povezani z Vatikanom, in kako je petsto ljudi v oktobru leta 1947 v Solkanu demonstriralo proti Francu Močniku¹⁶ in ga nagnalo čez mejo; o delovanju duhovnikov z dekanom Jeričem,¹⁷ ki so organizirali »čudež z materjo božjo«, da bi ljudi odvrnili od dela; da bo imela protiljudska duhovščina, ki z vero vpliva na kmete, manj vpliva, ko se bo razširilo delovanje OF med kmeti (AS 537, t. e. 2, Delovni del II. kongresa OF Slovenije, april 1948). Drugi dan kongresa se je končal z volitvami odbora za sestavo resolucij in za izvolitev kandidacijske komisije.

Tretji dan kongresa je organizacijski sekretar IOOF Marijan Breclj¹⁸ v svojem referatu med drugim izpostavil, da se je ob volitvah v ustavodajno skupščino v letu 1945 in tudi ob naslednjih volitvah reakcija trudila vplivati na ljudi in tako zmanjšati uspehe OF še posebno prek reakcionarnega klera. Frontalni napadi na OF v letu 1945 – predvsem zaradi reakcionarnega klera – pa so se prelevili v zahrbtno rovarjenje. Breclj je tudi menil, da je bilo kmečko prebivalstvo nezaupljivo do

¹⁴ Carlo Margotti (Alfonsine, Italija, 22. 4. 1891 – Gorica, 31. 7. 1951), goriški škof (1934–1951).

¹⁵ Antonio Santin (Rovinj, 9. 12. 1895 – Trst, 17. 5. 1891), po rodu Istran, tržaško-koprski škof (1938–1975).

¹⁶ Franc Močnik (Idrija, 26. 9. 1907 – Gorica, 4. 1. 2000), dne 15. 9. 1947 imenovan za apostolskega administratorja za del goriške škofije, ki je po priključitvi Primorske pripadel FLRJ. Izgnan je bil dvakrat: v noči z 19. na 20. 9. 1947 in dne 12. 10. 1947. Dan po prvem izgonu je ilegalno prestopil mejo na Krasu in šel na Notranje ministrstvo v Ljubljano vprašat za razlog tega početja. Sprejel ga je namestnik ministra Borisa Kraigherja, ki se je sprenevedal, da dogodka ne pozna, in mu rekel, da se lahko na svojo odgovornost vrne v Solkan.

¹⁷ Ivan Jerič (Dokležovje, 4. 6. 1891 – Slovenj Gradec, 21. 12. 1975), duhovnik, dne 29. 4. 1945 ga je sombotelski škof imenoval za generalnega vikarja za Prekmurje, dne 20. 8. 1946 ga je ljudska oblast zaprla, dne 13. 8. 1950 je bil izpuščen.

¹⁸ Marijan Breclj (Gorica, 23. 4. 1910 – Ljubljana, 7. 1. 1989), politik, pravnik, podpredsednik vlade LRS (1945–1956).

novega gospodarskega sistema zaradi reakcionarnih elementov z reakcionarnim klerom na čelu. Dotaknil se je še poskusa »nekaterih koroških višjih duhovnikov izrabljati Mohorjevo družbo za raznarodovalne namene, poskus, ki je bil od tukajšnje Mohorjeve družbe ostro obsojen«. Pri nalogah frontnih organizacij pa je omenil, kako morajo organizacije OF politično usmerjati mlade, posebno ko govorimo o poskusih zlorabe reakcionarnega klera glede ustavnih določil o svobodi vesti in veroizpovedi (Osvobodilna fronta Slovenije 1948, 24–30).

V razpravi je bilo povedano, da so bili kmetje pod vplivom protiljudskih duhovnikov, ki se niso udeležili zadnjih volitev; da so bili sedeži zadrug v župniščih; da so prav žene tiste, na katere imajo protiljudski duhovniki velik vpliv, predvsem po vaseh, pa tudi v mestih, in da so predvsem žene romale k čudežnemu prikazovanju Matere božje v lendavskem okraju, prav tako so na božjih poteh navzoče predvsem žene; da je treba »stopiti v boj proti reakcionarni duhovščini, ki si niti v mislih ne sme lastiti pravice, da ima kaj povedati pri vzgoji naše mladine« (AS 537, t. e. 2, Stenografske beležke tretjega dne zasedanja II. kongresa Osvobodilne fronte Slovenije, april 1948).

Popoldne je Gorazd Dekleva¹⁹ izrazil obžalovanje zaradi negativnega delovanja rimskokatoliške Cerkve in da ni bilo nobenega rimskokatoliškega duhovnika za razpravo. Burno odobravanje v dvorani je dosegel z izjavo, da jih je ljudstvo »že s tem prezrlo in obsodilo, ker jih ni izvolilo, da bi ga kjerkoli predstavljali«. Poudaril je, da ni »predstavnik bizantinskega klerikalizma, ampak objektivni opazovalec tega verskega škodljivega vprašanja«, in ponovno prejel burno odobravanje. Zaploskali so mu tudi, ko je izrazil svojo pravico, govoriti kot duhovnik, ki je bil izvoljen kot predstavnik ljudstva. Po njegovem so bile težke, toda pravične obsodbe »nad nepopravljivimi zločinci, ki so svoj verski poklic, svojo cerkev in vero izrabili za to, da zapeljujejo naše ljudstvo«. Burno so odobraval izjavo, da morajo duhovniki povestiti glavo od sramu, ker se niso izkazali pod fašizmom in so zato izgubili pravico, voditi svoj narod. Ljudstvo si je zato izbralo prave voditelje in se »za vselej odpovedalo svojim izdajalskim posvečenim pastirjem«. Resnični voditelj ljudstva je OF s KP na čelu, je menil Dekleva in ponovno so mu zaploskali. »Lažni pastirji« so bili odsotni v boju za svobodo in tudi danes niso med množicami, ki obnavljajo domovino. »Izdajalski pastirji z judeževim obeležjem begajo po svetu daleč od svojega naroda ali pa skriti nepopravljeni pod duhovniško masko potuhnjeno snujejo brez moči nova izdajstva.« Nato je izpostavil še nekatere zadeve v povezavi s pravoslavno Cerkvijo: da je imela med višjo duhovščino posamezne »Rožmane« in »Stepince«²⁰, pri nižji pa nekaj izdajalcev, a precej manj kakor v katoliški Cerkvi, in da je ostala narodna tudi med vojno in tudi po vojni izpolnjuje poleg verskih še domovinske dolžnosti. Dokaz za to so priznanja tovariša Tita, navodila patriarha in oblikovanje združenj naprednih narodnih duhovnikov, ki sodelujejo z ljudsko oblastjo. Svoj govor je Dekleva končal z mnenjem, kako je njegova dolžnost, »da razbijam razno praznoverje in namišljene

¹⁹ Gorazd Dekleva (Ilirska Bistrica, 25. 5. 1901 – ?), pravoslavni duhovnik, po vojni je na gimnaziji v Mariboru poučeval latinščino, potem pa se je zaposlil na katastrskem uradu. Po upokojitvi je odšel v Črno Goro.

²⁰ Alojzije Viktor Stepinac (Krašič, Hrvaška, 8. 5. 1898 – 10. 2. 1960), zagrebški nadškof in pozneje kardinal.

čudeže« in da ljudi seznanja z dolžnostmi do domovine ter da pomaga onemogočati reakcijo. Požel je viharno pritrjevanje in ploskanje z vzkliki: »Vse priznanje naše oblasti duhovniku pravoslavne cerkve.« (Osvobodilna fronta Slovenije 1948, 52)

Glede vere je spregovoril še duhovnik Franc Šmon²¹ in podprl Deklevov govor. Po njegovem bi morali okrajni in krajevni odbori kritično obravnavati vsakega duhovnika. IOOF je priporočal izdajanje knjig, da bodo ljudje poučeni, »kam dovede napačna vzgoja različnih duhovnikov, izdajalcev, kam je privedla ta vzgoja belogardistično mladino in zakaj ne dopuščamo, da bi taki ljudje še nadalje vzgajali našo mladino«. Obžaloval je, ker je komaj 2 % katoliških duhovnikov včlanjenih v OF tretje leto po vojni. Zanj je bila to največja sramota. »Kot je bilo preje izdajstvo, tako je to sedaj sabotaža do OF,« nadaljeval je, kako se nekateri izgovarjajo, da nočejo vstopiti v OF, ker je to politična organizacija. Vendar temu so nasprotni sedaj, prej pa so bili voditelji političnega dela odlikovani z najvišjimi odlikovanji. »Danes pa partizanski duhovnik rimokatoliške vere ni vreden, da bi mu dali službo v njegovem stanu, in tako si moramo v drugih državnih službah služiti svoj kruh.« Potem je pozval tovariše delegate, naj bodo »tovariški z religioznim delom OF« in naj ne pustijo vzgoje mladine »ljudem, za katere sumite, da jo bodo zopet vzgajali za izdajstvo«, njim naj ne zaupajo niti bolnikov. Ob tem je požel ploskanje. Dodal je še, da je preobrat odvisen od teh ljudi. »Ko bodo priznali svoj konfiteor, takrat bo prišel tudi drugačen odnos, poprej pa je boljši odnos nemogoč,« je končal svoj govor in ponovno so mu zaploskali (Osvobodilna fronta Slovenije 1948, 53).

Sledil je govor podpredsednika zvezne vlade E. Kardelja in sprejetje resolucije. Kongres je v tretji točki resolucije ugotavljal: »V tem zločinskem početju, naperjenem proti svobodi narodov in sreči človečanstva, sta se znašla v tesnem zavezištvu ameriški imperializem in reakcionarna katoliška duhovščina z Vatikanom na čelu, ki izrablja verska čustva ljudi za širjenje in opravičevanje ideologije kapitalističnega reakcionarnega sveta in njegove imperialistične politike.« (Osvobodilna fronta Slovenije 1948, 55) V četrti točki resolucije pa je bilo med drugim poudarjeno, da se ne sme zanemarjati budnost proti sovražnikom ljudstva, »zlasti proti delovanju tiste protiljudske duhovščine, ki po navodilih Vatikana predstavlja orodje imperialistov za rovarjenje proti naši ljudski oblasti in Osvobodilni fronti« (Osvobodilna fronta Slovenije 1948, 56). Sledilo je branje raznih brzojavk, volitve GOOF in IOOF in sklepni govor Josipa Vidmarja.

3. V ciril-metodijskem društvu (CMD) večina duhovnikov

»O bskurantni klerikalizem, ki se je z razvojem domačega kapitala polagoma razvijal v klerofašizem, kakršnega smo doživeli zlasti za časa osvobodilne borbe.« Te besede je izrekel Josip Vidmar v svojem govoru ob otvoritvi tretjega kongresa OF, ki je potekal v dvorani Union dne 26. aprila 1951 popoldne (Osvo-

²¹ Franc Šmon (Sv. Jurij ob Taboru, 19. 8. 1907 – Slovenj Gradec, 6. 5. 1985), župnik v Špitaliču pri Slovenskih Konjicah, dejavno je sodeloval v CMD.

bodilna fronta Slovenije 1951, 4–5). Boris Kidrič pa je v slavnostnem govoru ob 10-letnici OF med drugim povedal, da so se posvetni in cerkveni slovenski veljaki poklonili okupatorju in da so bili vzrok državljanske vojne (Osvobodilna fronta Slovenije 1951, 9). Sledili so pozdravi III. kongresu OF Slovenije.

Drugi dan kongresa, dne 27. aprila, je E. Kardelj v svojem referatu Deset let ljudske revolucije med drugim poudaril, da je cerkvena hierarhija odkrito »ekspornirala« z okupatorjem. Računala je, da bo »najlažje prikrila svoje izdajasko početje s parolo o potrebi 'obrambe vere' in s tem odločilno vplivala na religiozni del slovenskega ljudstva«. Toda po Kardeljevih besedah je bila razočarana, ker večina teh ljudi ni želela »slediti po poti izdaje«. Nasprotno je »neuspeh teh poskusov razkrinkal in oddvojil od ogromne večine ljudstva tudi to najmočnejšo postojanko reakcije v Sloveniji, cerkveno hierarhijo«. V opisu stanja med vojno je omenil sestanek predstavnikov nekdanjih strank pri škofu Rožmanu dne 16. februarja in dne 12. marca 1942, ko je bilo sestavljeno pismo Mussolinijevi vladi z naštetimi napakami italijanskih oblasti, zaradi katerih se je razširilo uporniško gibanje (Osvobodilna fronta Slovenije 1951, 33–34). V referatu je Kardelj še dodal: »Zgodilo se je celo to, kar je malokdo smel predvidevati pred vojno, namreč, da je tudi religiozni slovenski kmet obrnil orožje proti klerikalni cerkveni hierarhiji, ki ga je pozvala k izdaji.« (Osvobodilna fronta Slovenije 1951, 38)

M. Marinko pa je v svojem poročilu O delu fronte med II. in III. kongresom izpostavil pomen CMD, ki se je lepo razvilo pod okriljem OF. V njem je večina duhovnikov kljub oviram »visokega klera in vatikanskih predstavnikov«. Ljudska oblast je tudi zagotovila blaginjo duhovnikom, razen tistih, ki nasprotujejo novi stvarnosti in se nečejo sprijazniti z njo (Osvobodilna fronta Slovenije 1951, 121–122). Sledilo je branje nekaterih resolucij.

Popoldne je bila diskusija, na kateri je o CMD spregovoril predsednik verske komisije pri vladi Ljudske republike Slovenije, Franc Šmon: o tem, da ima petsto članov, o nastanku in o občnem zboru v letu 1950, ki so se ga udeležili tudi predstavniki drugih sorodnih združenj in veroizpovedi v državi. CMD je v Sloveniji zbralo prek dva milijona ljudskega posojila, preobrat je naredilo tudi v povezavi z volitvami in bilo je deležno posebne pohvale IOOF. Še vedno pa so problem predvsem »višji cerkveni predstavniki«. CMD je ob 10 letnici ustanovitve OF priredilo sedem velikih proslav, opravljenih je bilo veliko zadušnic za padle. Šmon se je nato zahvalil IOOF za pomoč in za udeležbo na proslavah CMD ter za priznanja zaslužnim članom CMD. Ob koncu govora je poudaril, da je glavna naloga CMD ista kakor OF: varovati pridobitve OF, predvsem svobodo, enotnost in neodvisnost. Ob tem so mu zaploskali (AS 537, t. e. 4, III. kongres OF, april 1951, 142–143).

Tretji dan kongresa, dne 28. aprila, se je nadaljevala razprava, sledilo je sprejetje resolucije, poročilo o finančnem stanju, na koncu so bile še volitve v posamezne odbore in poročilo o šestmesečnem tekmovanju v počastitev 10. obletnice ustanovitve OF Slovenije.

4. Četrti kongres SZDL: odnos do katoliške Cerkve nespremenjen

»N^aša javnost točno spremlja sovražno politično aktivnost Vatikana proti Jugoslaviji.« S temi besedami je v svojem političnem poročilu OF Slovenije med tretjim in četrtem kongresom M. Breclj označil odnos do katoliške Cerkve na začetku četrtega kongresa SZDL dne 25. aprila 1953 dopoldne. Vatikan se je po njegovem vmešaval v notranje zadeve Jugoslavije in se je skupaj z uradnimi predstavniki katoliške Cerkve v Jugoslaviji trudil netiti spore med katoličani in ljudsko oblastjo. CMD pa je dokaz, da obstajajo možnosti za svobodno življenje vernikov in duhovnikov. Končno je tudi ljudska oblast želela s posebnim zakonom urediti odnose z verskimi skupnostmi. Sledil je referat M. Marinka o vlogi SZDL Slovenije v družbenem upravljanju gospodarstva, popoldne pa je Boris Kraigher²² spregovoril o nalogah SZDL Slovenije na vasi, med drugim tudi o boju proti klerikalni politiki na vasi in o dosledni ločitvi Cerkve od države. Ob tem je izrazil prepričanje, da je vsako nasilje proti veri škodljivo, da pa se je še dalje treba boriti proti reakcionarni duhovščini, a to bo še trajalo. Naslednji dan so ločeno potekale diskusije ob posameznih referatih. Ob referatu M. Breclja je delegat iz Maribora izrazil nemoč, ker je delo duhovnikov zelo učinkovito. Ob referatu B. Kraigherja pa je bilo med drugim izpostavljeno, da sta navzoči dve skrajnosti: ena precenjuje, druga pa podcenjuje klerikalizem, in o tem, kako je Cerkev v preteklosti izkoriščala kmeta in kako želi biti klerikalizem še vedno zaščitnik kmetov, ter o CMD. Tretji dan kongresa je bil plenum, potem pa sprejetje resolucij o političnoorganizacijskih vprašanjih in o vlogi SZDL Slovenije v družbenem upravljanju gospodarstva. Sledile so volitve in sklep kongresa (AS 537, t. e. 6, Stenografski zapiski, IV. kongres SZDL, april 1953), ki – čeprav je bil preimenovan – v svojih stališčih ni spremenil odnosa do katoliške Cerkve.

Povojna oblast v Sloveniji je tako kongrese OF uporabljala za izvajanje svoje politike do katoliške Cerkve, ki si jo je tudi tako poskušala podrediti. Kongresi so imeli močan propagandni naboj. Po eni strani so bili pritisk na vse, ki so odklanjali komunistično oblast z uporabo preprečevanja izkoriščanja vere in Cerkve za narodno izdajstvo, po drugi strani podpora vsem duhovnikom, ki so oblast priznavali, in v tem smislu izvajanje diferenciacije, še posebno s CMD. V tej luči lahko razumemo tudi prej omenjene dogodke, kakor so na primer izgon F. Močnika, usoda celovške Mohorjeve družbe in prikazanja Matere božje v lendavskem okraju.

²² Boris Kraigher (Gradišče v Slovenskih Goricah, 12. 2. 1914 – Sremska Mitrovica, Srbija, 4. 1. 1967), politik, minister za notranje zadeve LRS (1946–1953), predsednik Izvršnega sveta ljudske skupščine LRS (1953–1963).

Reference

- AS 537** – Arhiv Republike Slovenije, Republiški komite Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, t. e. 1, 2, 4 in 6.
- Čipić Rehar, Marija, France M. Dolinar, Tamara Griesser Pečar, Blaž Otrin in Julijana Visočnik.** 2009. *Med sodbo sodišča in sodbo vesti: dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu*. Ljubljana: Družina.
- Deželak - Barič, Vida.** 2002. Osvobodilna fronta in dr. Lambert Ehrlich. V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, 343–354. Celje : Društvo Mohorjeva družba.
- Godeša, Bojan.** 2011. *Čas odločitev: katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Griesser - Pečar, Tamara.** 2004. *Razdvojeni narod*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kidrič, Boris.** 1945. *Poročilo na prvem kongresu Osvobodilne fronte slovenskega naroda v Ljubljani 16. julija 1945*. Ljubljana: IOOF.
- Osvobodilna fronta Slovenije.** 1945. *Temeljne točke Osvobodilne fronte (razširitev, sprejeta na prvem kongresu Osvobodilne fronte dne 16. julija 1945)*. Ljubljana: IOOF.
- . 1948. *II. kongres Osvobodilne fronte Slovenije (od 26. aprila do 28. aprila 1948)*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- . 1951. *III. kongres Osvobodilne fronte Slovenije (od 26. aprila do 28. aprila 1951)*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Mrak, Boris.** 2008. Tomažičev odnos do Osvobodilne fronte. V: *Tomažičev simpozij v Rimu*, 315–325. Celje: Društvo Mohorjeva družba.
- Pelikan, Egon.** 2002. *Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom: primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico; zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac*. Ljubljana: Nova revija.
- Žužek, Aleš.** 2011. *Godeša: OF je ob koncu vojne predstavljal večino Slovencev* [pogovor z Bojanom Godešo]. RTV Slovenija. 26. aprila. [Http://www.rtv slo.si](http://www.rtv slo.si) (pridobljeno 23. maja 2011).